

М.О. МАЙГУР,
ад'юнкт
(Національна академія внутрішніх справ)

ОБВИНУВАЛЬНИЙ ВИСНОВОК: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ

Ключові слова: досудове слідство, обвинувальний висновок, підсумковий документ, закінчення досудового слідства, обвинувачення, додаткове розслідування, направлення справи до суду.

Закінчення досудового слідства є етапом провадження в кримінальній справі, на якому слідчий закінчує свою роботу щодо дослідження доказів, які викривають особу у вчиненні злочину, і приймає остаточне рішення про подальший рух кримінальної справи.

Згідно з діючим законодавством слідчий, закінчивши досудове слідство і виконавши вимоги, передбачені статтями 217—222 КПК України, складає обвинувальний висновок. Це відбувається тоді, коли він дослідив всі обставини справи, зібрав всі докази, що переконують його у винності обвинуваченого у вчиненні злочину, та пересвідчився у відсутності обставин, що виключають провадження у справі (ст. 6КПК). За проектом КПК України (реєстраційний № 1233) від 13 грудня 2007 р. дана функція буде виконуватись іншим суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності.

Так, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 299 вказаного проекту, прокурор, отримавши кримінальну справу від органа дізнання або слідчого та перевіривши її, як одне з можливих, має прийняти рішення про складання обвинувального висновку і направлення кримінальної справи до суду [11].

Обвинувальний висновок як підсумковий документ проведеного у кримінальній

справі досудового розслідування повинен відповідати всім процесуальним вимогам, визначеним законом щодо його форми та змісту, містити повну, вичерпну характеристику вчиненого суспільно небезпечного діяння й особи обвинуваченого.

Законодавець у ч. 2 ст. 223 КПК встановлює, що обвинувальний висновок складається з описової та резолютивної частин. В описовій частині зазначаються обставини справи: місце, час, способи, мотиви та наслідки злочину, вчиненого кожним з обвинувачених, а також докази, зібрані у справі, відомості про потерпілого; показання кожного з обвинувачених по суті пред'явленого обвинувачення, доводи, наведені ними на свій захист, і результати їх перевірки; наявність обставин, що обтяжують і пом'якшують покарання кожного з них.

У резолютивній частині наводяться відомості про особу кожного з обвинувачених, коротко викладається суть пред'явленого обвинувачення із зазначенням статті кримінального закону, яка передбачає даний злочин [5, 497].

Проте в науковій літературі є й інша класифікація структури обвинувального висновку. Так, Ю.О. Гришин вважає, що обвинувальний висновок складається із вступної, описової, резолютивної та за-

ключної частин. Зокрема, вступна частина містить вихідну інформацію, необхідну для правильного сприйняття всього документа; описова — відображає всі обставини, що є предметом доказування по справі; резолютивна — містить основний висновок слідчого, щодо кваліфікації та формулювання обвинувачення; заключна — місце і час складання обвинувального висновку, підпис особи, яка його склала, а також додатки [3, 13—14].

Суддя, вивчаючи обвинувальний висновок, вирішує питання про достатність підстав для призначення справи до судового розгляду, не вирішуючи наперед питання про винність особи.

Обвинувальний висновок як завершальний документ досудового слідства повинен містити зрозумілі, точні, засновані на законі положення та формулювання.

У науковій літературі є різні класифікації порушень, які допускаються при складанні обвинувального висновку та є підставами для повернення справи прокурору. Зокрема, С.В. Бурмагін визначає такі групи порушень:

- неправильне зазначення в обвинувальному висновку даних про особу обвинуваченого, потерпілого та інших учасників процесу;
- недоліки й упущення при викладенні в обвинувальному висновку фабули, змісту та формулювання обвинувачення;
- порушення, які пов'язані з викладенням доказів;
- інші порушення, допущені безпосередньо при складанні обвинувального висновку;
- порушення та недоліки, допущені при винесенні постанови про притягнення особи як обвинуваченого;
- інші порушення кримінально-процесуального закону [2, 61].

Така позиція автора ґрунтується на результатах опрацювання матеріалів судової практики, і з нею можна частково погодитись. Однак, на нашу думку, зважаючи на положення чинного кримінально-процесу-

ального законодавства, порушення та недоліки, допущені при винесенні постанови про притягнення як обвинуваченого, не можуть бути підставою повернення кримінальної справи прокурору. Виявлення суддею під час попереднього розгляду справи таких порушень буде свідчити про порушення права обвинуваченого на захист і буде підставою повернення кримінальної справи на додаткове розслідування. Також слід зазначити, що відповідно до абзацу 3 п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» недотримання органами досудового слідства вимог ст. 132 КПК може бути підставою повернення кримінальної справи на додаткове розслідування [9].

Подібну класифікацію, за винятком такого порушення, як недоліки, допущені при винесенні постанови про притягнення особи як обвинуваченого, наводить також С.Н. Лосякова [7].

Більш деталізовану класифікацію недоліків пропонує М.Я. Ковтун. Він, зокрема, визначає недоліки обвинувального висновку, наявність яких тягне за собою повернення справи прокурору:

- в обвинувальному висновку відсутні дані про дату вчинення злочину;
- обвинувачення, викладене в обвинувальному висновку, не відповідає обвинуваченню, викладеному в постанові про притягнення особи як обвинуваченого;
- обвинувальний висновок складений за наявності нескасованої постанови про відмову в порушенні кримінальної справи. Остання наведена підстава повернення справи прокурору, в контексті чинного кримінально-процесуального законодавства, видається не досить обґрунтованою. Зокрема, відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 6 КПК України, наявність щодо особи нескасованої постанови про відмову

- в порушенні кримінальної справи є безумовною підставою для закриття кримінальної справи. Отже, коли під час попереднього розгляду кримінальної справи суддя встановить факт наявності нескасованої постанови про відмову в порушенні кримінальної справи, то, використовуючи повноваження, надані п. 5 ст. 244 КПК, суд зобов'язаний закрити кримінальну справу. В даному випадку, суддя може закрити кримінальну справу лише у випадку, коли немає клопотання прокурора або потерпілого про повернення кримінальної справи на додаткове розслідування, оскільки відповідно до абзацу 2 п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства, що регулює повернення кримінальних справ на додаткове розслідування» від 11 лютого 2005 р. № 2 постановою органу дізнання, слідчого, прокурора про відмову в порушенні кримінальної справи стосовно відповідної особи не є перешкодою для повернення справи на додаткове розслідування [10];
- діяння, яке ставиться обвинуваченому в вину, кваліфікується в обвинувальному висновку за кримінальним законом, який втратив чинність на дату складання обвинувального висновку. На нашу думку, повернення кримінальної справи прокурору з цієї підстави не є досить обґрунтованим, оскільки в даному випадку має місце зміна обстановки, а тому вчинене особою діяння втратило суспільну небезпеку. В такому випадку, відповідно до ст. 48 КК України, особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності в судовому засіданні,
 - а якщо особа вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин, суд повинен винести відповідний вирок, виходячи з матеріалів кримінальної справи і, керуючись ч. 2 ст. 74 КК, звільнити підсудного від призначеного покарання. Крім того, слід врахувати, що відповідно до ч. 1 ст. 5 КК, закон про кримінальну відповідальність, який скасовує злочинність діяння, має зворотню дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, а тому немає потреби повертати справу прокурору для складання замість обвинувального висновку постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
 - в обвинувальному висновку не вказані всі пункти та частини статті кримінального закону, за якими пред'явлено обвинувачення;
 - у постанові про притягнення як обвинуваченого немає рішення про притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності за конкретним пунктом або частиною статті КК. За відсутності у постанові про притягнення як обвинуваченого посилань на відповідні пункти або частини статті Особливої частини КК у суду є всі підстави для повернення справи на додаткове розслідування, оскільки в такому випадку обвинуваченому буде пред'являтися фактично нове обвинувачення, а тому йому необхідно забезпечити передбачені процесуальним законом можливості для захисту від нового обвинувачення;
 - в обвинувальному висновку не вказані розмір шкоди, заподіяної потерпілому, характер і ступінь тяжкості заподіяних злочином тілесних ушкоджень;

- в обвинувальному висновку наведений лише перелік доказів, без розкриття їх змісту;
- обвинувальний висновок не підписаний слідчим або не затверджений прокурором, або затверджений прокурором, проте не в рамках його компетенції;
- в обвинувальному висновку не вказано дати його складання, та затвердження прокурором;
- до обвинувального висновку не додані копії вироків стосовно обвинуваченого, судимості якого не погашені, а також у справі немає копій рішень суду про дострокове звільнення засудженого від відбування покарання;
- докази, викладені в обвинувальному висновку, не наведені щодо кожних конкретних злочинних епізодів, які ставляться у вину обвинуваченому;
- при кваліфікації вчиненого в обвинувальному висновку не розмежовуються закінчений злочин і замах на нього, що тягне за собою помилки в юридичній оцінці злочину;
- в обвинувальному висновку неправильно вказані дані про особу обвинуваченого [4, 26—29].

В.О. Попелюшко визначає такі підстави повернення кримінальної справи прокурору, пов'язані з недотриманням форми обвинувального висновку:

- формулювання обвинувачення в обвинувальному висновку за фактичними обставинами істотно відрізняється від формулювання, викладеного у постанові про притягнення особи як обвинуваченого;
- в обвинувальному висновку не зазначені докази, зібрані у справі, та відомості про потерпілого, показання кожного з обвинувачених по суті пред'явленого йому обвинувачення, доводи, наведені на захист, і результати їх перевірки;
- в обвинувальному висновку не наведені обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання;
- при посиланні на докази не зазначені аркуші справи;
- до обвинувального висновку не додані передбачені законом додатки [8, 25—26].

А.В. Смирнов та К.Б. Калиновський вважають, що кримінальна справа може бути повернута прокурору, якщо в обвинувальному висновку:

- відсутні достовірні дані, що дозволяють ідентифікувати обвинуваченого;
- не розкрито суть обвинувачення або відсутня юридична кваліфікація діяння;
- відсутні дані про потерпілого, якщо вони наявні у справі;
- відсутні дані про характер і розмір шкоди, заподіяної злочином;
- у матеріалах справи немає даних про повідомлення обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача або їх представників про закінчення досудового слідства і направлення справи до суду;
- немає підпису слідчого [12].

Кожна з цих класифікацій, на нашу думку, має право на існування, оскільки більшою чи меншою мірою відображає порушення, що є підставами для повернення кримінальної справи прокурору. Однак, на нашу думку, класифікація недоліків обвинувального висновку повинна містити перелік найбільш загальних порушень кримінально-процесуального закону, які будуть підставами повернення кримінальної справи прокурору.

На думку О.Лі. Арістархова можлива ситуація, коли суддя, вивчаючи матеріали кримінальної справи та вирішуючи під час попереднього розгляду справи питання про можливість повернення справи прокурору, може зіткнутися з такими випадками:

- у матеріалах кримінальної справи наявні дані, які не вказані в об-

винувальному висновку та незазначення яких в обвинувальному висновку призводить до невідповідності обвинувального висновку встановленим процесуальним вимогам;

- дані, які потрібні суду для призначення справи до судового розгляду та постановлення рішення у справі, відсутні в матеріалах кримінальної справи, яка повертається прокурору [1, 98].

Так, у першому випадку до цих даних можна віднести такі: в матеріалах кримінальної справи наявні, наприклад, висновки експертиз, в яких зазначено розмір заподіяних збитків, а в обвинувальному висновку слідчий, без зазначення причин, не використав ці дані, хоча вони впливають на формулювання обвинувачення. У другому випадку відсутність даних може полягати у відсутності обов'язкових реквізитів обвинувального висновку або у відсутності певних документів, на які посилається слідчий в обвинувальному висновку. При цьому приєднання зазначених документів можливе без проведення слідчих дій (шляхом витребування їх у відповідних державних органів, підприємств, установ організацій). До таких документів можна віднести, зокрема, вироки та постанови про попередні непогашені судимості обвинуваченого, постанови про звільнення від відбування покарання з випробуванням, характеристики з місця роботи та проживання обвинуваченого, у випадку коли вони мають істотне значення для вирішення справи по суті, а витребування їх під час судового розгляду є неможливим або призведе до затягування процесу у зв'язку з тривалим часом виконання доручення суду по витребуванню цих документів.

Крім того, ми не погоджуємося з думкою, яка висловлена С.М. Лишніковим та Є. М. Войнович. Вони наголошують на тому, що будь-яке порушення норм КПК з боку дізнавача та слідчого, яке залишилося без належного реагування з боку прокурора, може стати підставою для застосування

судом ст. 249¹ КПК [6, 37]. Трактуючи таким чином ст. 249¹ КПК, автори створюють надто розширене тлумачення даного інституту і дають змогу суду повертати справу прокурору навіть у випадку, коли наявні підстави для повернення справи на додаткове розслідування, оскільки і в цьому випадку наявним є порушення норм КПК.

Викладене свідчить, що підставами для повернення справи прокурору є виявлені судом або учасниками процесу суттєві порушення норм кримінально-процесуального закону, допущені під час складання та затвердження обвинувального висновку та направлення кримінальної справи до суду.

Відсутність будь-яких реквізитів, а також наявність незрозумілих та суперечливих моментів в обвинувальному висновку також можуть бути підставою для повернення справи прокурору, якщо це призводить до неможливості сприйняття обвинувального висновку як цілісного та завершеного документа.

Проведений нами аналіз дозволяє запропонувати таку класифікацію порушень кримінально-процесуального закону, що допускаються при складанні обвинувального висновку та тягнуть за собою повернення кримінальної справи прокурору:

- обвинувальний висновок не підписаний слідчим або не затверджений прокурором, або до нього не додані передбачені законом додатки;
- в обвинувальному висновку відсутні або неправильно вказані дані про особу обвинуваченого, потерпілого й інших учасників процесу;
- явною є невідповідність обвинувачення, викладеного у постанові про притягнення як обвинуваченого, тому обвинуваченню, яке викладене в обвинувальному висновку;
- в обвинувальному висновку відсутні або неправильно вказані дані про розмір або характер заподіяної злочином шкоди;
- порушення, допущені при викладенні в обвинувальному висновку фабули кримінальної справи,

формулювання обвинувачення й юридичної кваліфікації вчиненого обвинуваченим злочину.

Обвинувальний висновок має дуже велике значення тому, що це — документ, який складає слідчий по завершенню виконаної ним роботи, є своєрідним звітом

слідчого, тому йому потрібно ретельно проаналізувати матеріали справи і дуже виважено, а головне — у відповідності до чинного законодавства, скласти обвинувальний висновок, адже слідчий є одним із суб'єктів, що вирішує долю людини під час встановлення істини у кримінальній справі.

Список літератури:

1. *Аристархов А.Л.* Возвращение уголовного дела прокурору: реалии законодательства и практика применения / А.Л. Аристархов // Правовая политика и правовая жизнь № 3. — М., 2004. — 128с.
2. *Бурмагин С.В.* Возвращение уголовных дел прокурору в порядке ст. 237 УПК РФ (комментарий судебной практики) / С.В. Бурмагин // Российская юстиция. — № 1. — 2005. — 194 с.
3. *Гришин Ю.О.* Закінчення досудового слідства складанням обвинувального акту: автореф. дис. канд. юрид. наук / Ю.О. Гришин. — Харків, 2000.
4. *Ковтун Н.Я.* Процессуальные нарушения, обуславливающие возможность возвращения уголовного дела прокурору / Н.Я. Ковтун // Уголовный процесс. — № 8. — 2006. — 87 с.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [за заг. ред. В.Т. Маляренка, Ю.П. Аленніна]. — Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. — 944 с.
6. *Лишніков С.М.* Щодо процесуальних підстав повернення кримінальної справи прокурору для усунення виявлених порушень в стадії попереднього розгляду [Електронний ресурс] / С.М. Лишніков, Є.М. Войнович. — Режим доступу: <http://norma-ltd.zp.ua/publications/docs/avtikleor.pdf>
7. *Лосякова С.Н.* Возвращение уголовных дел прокурору в порядке, предусмотренном ст. 237 УПК РФ [Электронный ресурс] / С.Н. Лосякова. — Режим доступа: http://supcourt.khakasnet.ru/Jurnal/jur_002/001.html
8. *Попелюшко В.О.* Судовий розгляд кримінальної справи / В.О. Попелюшко. — К., 2006.
9. Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві: Постанова Пленуму Верховного суду України // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — № 6.
10. Про практику застосування судами України законодавства, що регулює повернення кримінальних справ на додаткове розслідування: Постанови Пленуму Верховного Суду України від 11 лютого 2005 р. — № 2.
11. Проект Кримінально-процесуального кодексу України, реєстр. № 1233 від 17 грудня 2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc_1?id=&pf3511=31115
12. *Смирнов А.В.* Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации: постатейный / А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский; под ред. А.В. Смирнова. — СПб., 2004 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://kalinovskiy-k.narod.ru/p/kom-2/kom-2/html>

РЕЗЮМЕ

Данная статья является анализом существующих в литературе классификаций нарушений, допускаемых при составлении обвинительного заключения, и изложением

авторской классификации указанных нарушений, согласованной с действующим законодательством и правоприменительной практикой.

SUMMARY

This article is an analysis of existing literature classifications deficiencies that permitted in the preparation of the indictment, and the classification referred to the author's guidance defects in accordance with current legislation and practice.

*Рекомендовано кафедрой
кримінального процесу та криміналістики*

Подано 08.11.2010